

Titulació	Tipus	Curs
Arqueologia	OP	3

Professor/a de contacte

Nom: Núria Romaní Sala

Correu electrònic: nuria.romani@uab.cat

Equip docent

David Asensio Vilaró

Idiomes dels grups

Podeu consultar aquesta informació al [final](#) del document.

Prerequisits

No hi ha prerequisits.

Objectius

Aquesta assignatura té com a objectiu l'aproximació a l'estat de la qüestió dels coneixements que la recerca històrico-arqueològica ha aportat sobre Hispania, és a dir la península ibèrica a l'època antiga. Aquest contingut abastarà tant el període protohistòric com la Hispània romana. És una assignatura complementària amb una altra assignatura nuclear obligatòria: Arqueologia Clàssica, que dona una visió global però molt sintètica del món grecoromà. Arqueologia Hispànica, en canvi, ha de permetre a l'estudiant endinsar-se en un anàlisi arqueològic més particularitzat i manejar una bibliografia molt més especialitzada sobre les fonts arqueològiques i documentals de l'antiguitat.

Resultats d'aprenentatge

1. CM20 (Competència) Valorar l'impacte en les comunitats locals i en el medi ambient de l'activitat arqueològica clàssica en relació amb la posada en valor del patrimoni.
2. CM22 (Competència) Incentivar a través de les activitats pràctiques d'aprenentatge el desenvolupament professional individual o en equip de l'arqueologia clàssica.
3. KM32 (Coneixement) Reconèixer els debats teòrics i metodològics de l'arqueologia clàssica i la història antiga per a promoure la capacitat crítica i reflexiva.

4. KM33 (Coneixement) Analitzar la dada arqueològica clàssica per a relacionar-la críticament amb el marc teòric referent.
5. KM34 (Coneixement) Promoure l'estudi i la contextualització dels materials arqueològics clàssics per a identificar patrons socials i cultures antigues concretes o situacions d'aculturació o canvi.
6. SM33 (Habilitat) Desenvolupar el pensament crític per a analitzar i valorar els processos de generació d'informació arqueològica del món clàssic i proporcionar una visió pròpia.
7. SM34 (Habilitat) Exposar breument els processos històrics de l'antiguitat des de la seva complexitat i les seves expressions arqueològiques.
8. SM35 (Habilitat) Desenvolupar habilitats en l'expressió escrita i oral per a presentar resultats d'investigació en arqueologia clàssica tant en l'àmbit acadèmic com divulgatiu.

Continguts

BLOC 1. PROTOHISTÒRIA HISPÀNICA

1. Bronze final i primera edat del ferro a la Península Ibèrica (Segles X-VI aC.): la transformació de les societats indígenes i l'impacte colonial.
 - 1.1 El canvi cultural a la meitat oriental (Zona de l'Ebre; costa catalana; Terres de Ponent, País Valencià).
 - 1.2 El canvi cultural a la meitat occidental: el comerç atlàntic i les esteles del sud-oest.
 - 1.3 Debat i realitat dels conceptes de precolonització i d'horitzó orientalitzant.
 - 1.4 Gènesi i desenvolupament del nucli tartèssic (Huelva i vall del Guadalquivir).
 - 1.5 La perifèria tartèssica (Portugal, Extremadura, Alta Andalusia i sud-est peninsular).
2. La presència colonial fenícia i púnica a la Península Ibèrica (Segles VIII-III aC.).
 - 2.1 Trets generals, objectius i naturalesa de la colonització fenícia.
 - 2.2 Els tres sectors d'implantació fenícia occidental.
 1. Gadir.
 2. Costa de Màlaga i Granada.
 3. Eivissa.
 - 2.3 Els canvis o "crisi" del segle VI aC. i la fase púnica.
 - 2.4 El món púnic al sud de la Península Ibèrica i a Eivissa; la influència cartaginesa.
 - 2.5 Quart-Hadash (Cartago Nova) i l'expansionisme bàrquida.
3. La presència colonial grega a la Península Ibèrica (Segles VI-III aC.).
 - 3.1 Trets generals i context històric: la colonització focea a occident.
 - 3.2 Els establiments colonials:
 1. *i. Emporion*
 2. *ii. Rhode.*
 - 3.3 El comerç grec a la Península Ibèrica.
4. Els Ibers. Una cultura mediterrània (Segles VI-II aC.)
 - 4.1 Trets culturals que els defineixen. Elements d'unitat i diversitat dels pobles ibers.

- 4.2 Anàlisi del tipus d'assentaments i dels patrons d'ocupació del territori.
- 4.3 Estructura social i econòmica a partir del registre arqueològic.
- 4.4 Formes d'organització política. Existència o no de formacions estatals.
- 5. Els Celtibers i pobles celtes de la meitat occidental de la Península Ibèrica (Segles VI-II aC.).
- 5.1 Característiques bàsiques dels diferents pobles i distribució territorial.
- 5.2 Estructura social i econòmica.

BLOC 2. HISPANIA ROMANA

- 6. L'entrada de la península ibèrica a l'òrbita romanorepublicana.
- 6.1. Els antecedents. Cartago i Roma, potències hegemòniques en conflicte
- 6.1.1. La primera Guerra Púnica i la política cartaginesa posterior
- 6.1.2. *Qart Hadasht-Nova Carthago*
- 6.2. La segona Guerra Púnica i les seves conseqüències
- 6.2.1. La segona Guerra Púnica
- 6.2.2. Arqueologia d'una batalla: els casos de *Cissa* i *Baecula*
- 6.2.3. Les conseqüències de la segona Guerra Púnica
- 6.3. *Tarraco*
- 7. Les primeres fases de la romanització d'**Hispania**.
- 7.1. De la campanya del cònsul Marc Porci Cató (Cató el Vell) (195 aC) a Numància (133 aC).
- 7.2. Assentaments militars de s. II al nord-est peninsular
- 7.3. *Gades* i *Emporion* i les primeres fundacions romanes: *Italica*, *Carteia*, *Corduba*.
- 7.4. L'etapa postnumantina i l'aprofundiment de la presència romana. Els fenòmens d'urbanització i colonització.
- 8. Dels darrers temps de la República al Principat d'August.
- 8.1. Les guerres civils romanes i la seva incidència a la península ibèrica.
- 8.2. La reorganització política i administrativa de les *Provinciae Hispaniarum* per part de Cèsar i August.
- 9. Hispania a l'època imperial
- 9.1. D'August a les reformes d'època flàvia: la concessió del *ius latii*.
- 9.2. Arqueologia de les principals ciutats de la *Hispania* romana.
- 9.3. De la "crisi" del segle III a l'Antiguitat Tardana: valoració del concepte crisi i transformació del model ciutat-territori

Activitats formatives i Metodologia

Títol	Hores	ECTS	Resultats d'aprenentatge
Tipus: Dirigides			
Activitats a l'aula: classes magistrals i exercicis pràctics	40	1,6	CM20, CM22, KM32, KM33, KM34, SM33, SM34
Treball en grup	25	1	CM20, CM22, KM33, SM33, SM35
Tipus: Supervisades			
Pràctica de camp: visita a un jaciment arqueològic	5	0,2	CM20, CM22, KM34
Tipus: Autònomes			
Estudi i lectures sobre les matèries de l'assignatura	52	2,08	KM32, KM33, KM34, SM33, SM35

1. Activitats a l'aula: classes magistrals (exposicions amb suport de presentacions de Power Point) i eventualment, converses a classe sobre els temes tractats i la bibliografia treballada.

2. Treball en grup: cada alumne participarà en un treball d'equip que se centrarà, a partir de la bibliografia, en l'estat de la qüestió de l'arqueologia d'una de les ciutats del punt 9.2 del programa de l'assignatura. Amb el resultat d'aquest treball, cada equip prepararà una sessió d'uns 10-15 minuts, que s'exposarà en una presentació oral a l'aula (es podrà utilitzar Power Point o altres mitjans audiovisuals de suport).

3. Sortides de Camp: Desplaçament a un jaciment arqueològic relacionat amb la temàtica de l'assignatura i redacció d'un treball, optatiu, recollint la informació obtinguda in situ i bibliogràficament, tant pel que fa a les restes arqueològiques analitzades com a la seva museïtzació.

4. Activitat Autònoma. Treball sobre material bibliogràfic. Es proporciona un dossier amb un recull seleccionat de publicacions científiques significatives, dels que es farà esment i s'hauran de conèixer durant el desenvolupament dels continguts de l'assignatura.

Nota: es reservaran 15 minuts d'una classe, dins del calendari establert pel centre/titulació, perquè els alumnes completin les enquestes d'avaluació de l'actuació del professorat i d'avaluació de l'assignatura.

Avaluació

Activitats d'avaluació continuada

Títol	Pes	Hores	ECTS	Resultats d'aprenentatge
Prova teòrica: examen 1	40%	1,5	0,06	KM32, KM33, KM34, SM33, SM34, SM35
Prova teòrica: examen 2	40%	1,5	0,06	KM32, KM33, KM34, SM33, SM35
Treball en grup	20%	20	0,8	CM20, CM22, KM33, KM34, SM33, SM34, SM35
Treball: visita a un jaciment arqueològic	Opcional (+0,5 punts)	5	0,2	CM20, KM33, SM34, SM35

AVALUACIÓ CONTINUADA

Activitats d'avaluació

Les competències d'aquesta assignatura seran avaluades mitjançant 2 mòduls: exàmens i realització i presentacions públiques dels treballs en equip, i un tercer, optatiu, un treball individual de la sortida de camp.

El sistema d'avaluació es fonamentarà essencialment en dues proves escrites, una corresponent al bloc 1 del programa i l'altra corresponent al bloc 2. Ambdós exàmens hauran d'assolir una nota mínima de 5 per tal de poder superar l'assignatura.

La nota resultant de les dues proves escrites es complementarà amb la presentació del mòdul restant: l'elaboració i presentació del treball en equip.

Aquesta nota es podrà complementar amb un treball optatiu sobre la sortida de camp programada per a l'assignatura.

La programació de les proves d'avaluació no es podrà modificar (tret de casos excepcionals justificats). L'estudiantat Erasmus que demani avançar un examen ha de presentar a la professora un document escrit de la seva universitat d'origen que justifiqui la seva sol·licitud.

Condicions d'avaluació

L'estudiant rebrà la qualificació de "No avaluable" sempre que no hagi lliurat una o més d'una activitat d'avaluació obligatòria.

El lliurament amb retard de les activitats d'avaluació sense haver-ho consensuat prèviament amb el professorat restarà un 10% de la nota per cada dia de retard.

És necessari aprovar les proves teòriques (5) per fer mitjana amb les altres notes.

Procediment de revisió de les qualificacions

Un cop finalitzada cada activitat avaluativa, el professor o la professora informarà l'alumnat (Moodle) del procediment i la data de revisió de les qualificacions.

Procediment de recuperació

La recuperació de les activitats avaluable teòriques (proves teòriques, treball) es farà el dia i hora assignats des de Deganat.

Es necessari recuperar totes aquelles activitats avaluable que no s'hagi assolit l'aprobat (5).

Plagi

En cas que l'estudiant realitzi qualsevol irregularitat (còpia, plagi de dades, ús no autoritzat de la IA) que pugui conduir a una variació significativa de la qualificació d'un acte d'avaluació, es qualificarà amb 0 aquest acte d'avaluació, amb independència del procés disciplinari que s'hi pugui instruir. En cas que es produeixin diverses irregularitats en els actes d'avaluació d'una mateixa assignatura, la qualificació final d'aquesta assignatura serà 0.

En aquesta assignatura, no es permet l'ús de tecnologies d'Intel·ligència Artificial (IA) en cap de les seves fases. Qualsevol treball que inclogui fragments generats amb IA serà considerat una falta d'honestedat acadèmica i comporta que l'activitat s'avalui amb un 0 i no es pugui recuperar, o sancions majors en casos de gravetat.

AVALUACIÓ ÚNICA

Aquesta assignatura no preveu el sistema d'avaluació única.

Bibliografia

SELECCIÓ DE BIBLIOGRAFIA BÀSICA

PROTOHISTÒRIA HISPÀNICA

General

- AA.VV. (1995): *Tartessos, 25 años después 1968-1993*. Jérez de la Frontera, 1995.
- CELESTINO, Sebastián; RAFEL, Núria; ARMADA, Xosé Lois. (eds.) (2008): *Contacto cultural entre el Mediterráneo y el Atlántico (siglos XII-VIII ANE). La precolonización a debate*. Escuela Española de Historia y Arqueología de Roma, CSIC. Serie Arqueológica, 11, Roma, 2008.

Colonització fenícia i púnica i cultura ibèrica

- AUBET, Maria Eugenia.: *Tiro y las colonias fenicias de Occidente. Edición ampliada y puesta al día*. Crítica. Barcelona, 1994.
- ARRUDA, Ana Margarida: "Los fenicios en Portugal: fenicios y mundo indígena en el centro y sur de Portugal (siglos VIII-VI aC.)". Cuadernos de Arqueología Mediterránea, 5-6, Barcelona, 1999-2000.
- LÓPEZ CASTRO, José Luis: *Hispania Poena: los fenicios en la Hispania romana*. Ed. Crítica. Barcelona, 1995.
- GARCIA RUBERT, David; MORENO, Isabel; GRACIA, Francesc (coords.): *Contactes, indígenes i fenicis a la Mediterrània occidental entre els segles VIII i VI aC.* Alcanar, 2008.

Colonització grega

- SANMARTÍ GREGO, Enric: "Massalia et Emporion: une origine commune, deux destins différents", *Marseille grecque et la Gaule*, Etudes Massaliètes 3, p. 27-41.
- RUIZ, Arturo; MOLINOS, Manuel: *Los Iberos. Análisis arqueológico de un proceso histórico*. Crítica. Barcelona, 1993.
- SANMARTÍ, Joan; SANTACANA, Joan: *Els Ibers del Nord*. Rafael Dalmau Editor. Barcelona.
- ARANEGUI, Carmen (coord.) (1998): *Actas del Congreso Internacional: los Iberos, Príncipes de Occidente, Estructuras de poder en la sociedad ibérica*. Fundació La Caixa. Barcelona, 2005.
- MATA, Consuelo; PÉREZ-JORDÀ, Guillem (dirs.): *Actes de la III Reunió sobre Economia en el Món Ibèric, SAGUNTUM-PLAV, Extra 3*, València, 2000.
- MARTÍN, Aurora; PLANA, Rosa (coord.): *I Taula Rodona Internacional d'Ullastret: Territori polític i territori rural durant l'edat del ferro a la Mediterrània occidental*, Monografies d'Ullastret 2, Girona, 2001.
- BELARTE, Maria Carme; SANMARTÍ, Joan (eds.): *De les comunitats locals als estats arcaics: la formació de les societats complexes a la costa del Mediterrani occidental*. Arqueomediterrània, 9, Universitat de Barcelona, 2006.
- Tarradell, *quaranta anys de les 'arrels de Catalunya'*. Revista Cota Zero, 18, Vic, 2003.
- AA.VV.: *XIII Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà, Món Ibèric als Països Catalans, Homenatge a Josep Barberà i Farràs*, Institut d'Estudis Ceretans. Puigcerdà, 2005.

HISPANIA ROMANA; ROMAN HISPANIA

Obres generals

- *Hispania, el Legado de Roma* (catàleg de la exposició). Saragossa, 1998.
- ANDREU PINTADO, Javier; CABRERO PIQUERO, Javier; RODÀ DE LLANZA, Isabel (ed.); *Hispaniæ. Las provincias hispanas en el mundo romano*, UNED-ICAC: Tarragona, 2009.
www.recercat.cat/bitstream/handle/2072/231070/53.22_hispaniae.pdf?sequence=1
- ARCE, Javier; ENSOLI, Serena; *Hispania romana. De tierra de conquista a provincia del Imperio*, Catàleg de l'exposició. Roma, 1997.
- BENDALA GALÁN, Manuel; FERNÁNDEZ OCHOA, Carmen; DURÁN CABELLO, M.R.; MORILLO CERDÁN, Ángel. (coord.); *La arqueología clásica peninsular ante el tercer milenio: en el centenario de A. García y Bellido*. Madrid: CSIC, 2005.
- FERNÁNDEZ OCHOA, Carmen; MORILLO, Ángel; *La arqueología hispanorromana a fines del siglo XX. Bibliografía temática y balance historiográfico*. Madrid, 2005.
- KEAY, Simon; *Hispania romana*, Sabadell: AUSA, 1992 (primera edició anglesa *Roman Spain*, British Museum Publications, 1988).
- PREVOSTI, Marta; "L'època romana" a *Història agrària del Països Catalans*, vol. I: Antiguitat. Barcelona, 2005, p.293-480.
- RICHARDSON, John S.; *Hispania. Spain and the development of Roman Imperialism*. Cambridge, 1986.
- RICHARDSON, John S.; *Hispania y los romanos*. Barcelona: Ed. Crítica, 1998.
- RODRÍGUEZ GUTIÉRREZ, Oliva (2011); *Hispania Arqueológica. Panorama de la cultura material de las provincias hispanorromanas*. Sevilla, 2011.
- ROLDÁN HERVAS, José Manuel; SANTOS YANGUAS, Juan; *Hispania romana. Conquista, sociedad y cultura (s. III a.C.-IV d.C.)*. Historia de España. 2, Madrid: Espasa-Calpe, 1999.
- SÁNCHEZ MORENO, Eduardo; GÓMEZ PANTOJA, Joaquín L., *Protohistoria y Antigüedad de la Península Ibérica. Vol.II. La Iberia prerromana y la Romanidad*. Madrid: Sílex, 2007.

Segona Guerra Púnica a **Iberia**

- BELLÓN RUIZ, Juan Pedro; RUIZ RODRÍGUEZ, Arturo; MOLINOS MOLINOS, Manuel; RUEDA GALÁN, Carmen; GÓMEZ CABEZA, Francisco (coord.) *La Segunda Guerra Púnica en la península ibérica. Baecula: arqueología de una batalla*. Jaén: Publicaciones de la Universidad de Jaén, Vicerrectorado de Proyección de la Cultura, Deportes y Responsabilidad Social, 2015.
- BENDALA GALÁN, Manuel (ed.) *Fragor Hannibalis. Aníbal en Hispania*. Madrid: Comunidad de Madrid y Museo Arqueológico Regional, 2013.
- NOGUERA GUILLÉN, Jaume; BLE GIMENO, Eduard; VALDÉS MATÍAS, P.; *La segona Guerra púnica en el nord-est d'Ibèria: una revisió necessària*, Societat Catalana d'Arqueologia, 2013.
[https://www.academia.edu/5369756/La_Segona_Guerra_P%C3%BAnica_al_nord-est_d_Iberia_una_revisi%C3%](https://www.academia.edu/5369756/La_Segona_Guerra_P%C3%BAnica_al_nord-est_d_Iberia_una_revisi%C3%93n)
- NOGUERA GUILLÉN, Jaume. *La conquesta romana de Catalunya*. Tarragona: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, 2011. http://www.recercat.cat/bitstream/handle/2072/231384/53.62_conquesta.pdf?sequence

Conquesta d'Hispania

- BENDALA, Manuel (coord.); *Los Escipiones: Roma conquista Hispania* (catàleg de l'exposició celebrada al Museo Arqueológico Regional, Alcalá de Henares, de febrer a setembre de 2016). Alcalá de Henares, 2015.

- CHAÍN GALÁN, Antonio, DE LA TORRE ECHÁVARRI, José Ignacio (coor.): *Celtíberos. Tras las huellas de Numancia*. Salamanca, 2008.
- MARÍN DÍAZ, María Amalia: *Emigración, colonización y municipalización en la Hispania republicana*. Granada, 1988.
- MORILLO CERDÁN, Ángel (coor.): *El ejército romano en Hispania. Guía arqueológica*, Universidad de León, 2007.
- PERA ISERN, Jordi; VIDAL PALOMINO, Jordi (ed.): *Fortificaciones y control del territorio en la Hispania republicana*. Saragossa: Libros Pórtico, 2016.

Ciutats romanes a Hispània

- *La ciutat en el món romà*, (Actes de XIV Congrés Internacional d'Arqueologia Clàssica, Tarragona, 1993), 2 vols. Tarragona, 1994.
- *Ciudades privilegiadas en el Occidente Romano*. Sevilla, 1999.
- *Iberia, Hispania, Spania. Una mirada desde Ilici*. Alacant, 2004.
- *Simulacra Romae* (pàgina web del projecte Europeu Culture 2000).
www.cervantesvirtual.com/bib/portal/simulacraromae.index.htm
- ABAD, Lorenzo; KEAY, Simon; RAMALLO, Sebastián (eds.): *Early roman towns in Hispania Tarraconensis*. Portsmouth, 2006.
- DUPRÉ, Xavier (ed.): *Las capitales provinciales de Hispania*. Vol. 1: Córdoba (Colonia Patricia Corduba). Vol. 2: Colonia Augusta Emerita. Vol. 3: Colonia Urbs Triumphalis Tarraco. Roma, 2004. Vol. 4: Caesaraugusta, 2007.
- GUITART, Josep: "Un programa de fundacions urbanes a la Hispania Citerior del principi del segle I a.C.", a *La ciutat en el món romà*, Tarragona, 1994.
- BELTRÁN FORTES, José; RODRÍGUEZ GUTIÉRREZ, Oliva (coord.). *Hispaniae urbes: Investigaciones arqueológicas en ciudades históricas*. Sevilla: Editorial Universidad de Sevilla-Secretariado de Publicaciones, 2012.
- JIMENEZ SALVADOR, José Luis; RIBERA, Albert. *Valentia y las primeras ciudades romanas de Hispania*. València, 2002.
- ORFILA, Margarida; CAU, Miquel Angel (eds.): *Les ciutats romanes del Llevant peninsular i les illes Balears*. Barcelona, 2004.
- TARRADELL, Miquel: *Les ciutats romanes als Països Catalans*, Barcelona, 1978.

Temes monogràfics dins la **Hispania** romana

- *La casa urbana hispanorromana*, (Actes del Congrés de Saragossa, 1988), Saragossa, 1991.
- PUIG I CADAFALECH, Josep, *L'Arquitectura romana a Catalunya*, Barcelona, 1934.
- RAMALLO, Sebastián; SANTIUSTE, José Félix (ed.): *Teatros romanos de Hispania*, Murcia, 1993.
- REMOLÀ VALLVERDÚ, Josep Anton.; ACERO PÉREZ, Jesús (ed.) *La gestión de los residuos en Hispania*. Màlaga: CSIC, 2011.
- TRILLMICH, Walter; ZANKER, Paul (eds.): *Stadt und Ideologie. Die Monumentalisierung hispanischer Städte zwischen Republik und Kaiserzeit*, (Actes del col.loqui de Madrid, 1987), Munic, 1990.

- VAQUERIZO, Desiderio (ed.): *Espacio y usos funerarios en el Occidente romano*. Actas del Congreso Internacional. Córdoba, 2002.

Programari

No hi ha programari específic per a l'assignatura.

Grups i idiomes de l'assignatura

La informació proporcionada és provisional fins al 30 de novembre de 2025. A partir d'aquesta data, podreu consultar l'idioma de cada grup a través daquest [enllaç](#). Per accedir a la informació, caldrà introduir el CODI de l'assignatura

Nom	Grup	Idioma	Semestre	Torn
(PAUL) Pràctiques d'aula	1	Català	segon quadrimestre	matí-mixt
(PCAM) Pràctiques de camp	1	Català	segon quadrimestre	matí-mixt
(TE) Teoria	1	Català	segon quadrimestre	matí-mixt